

CELÝ SVĚT CHODÍ PO FUHRMANNOVÝCH KOBERCÍCH

/ Jakub Pernes /

Textilní firma Moriz Fuhrmann¹ nepatřila k největším podnikům v prvorepublikovém Brně, vystupovala ale z řady svou úzkou profilací a byla na trhu dobře známá. Mezi konkurenci vstoupila až poměrně pozdě, přesto se jí podařilo prosadit se a proniknout do celého světa. Že celý svět bude chodit po Fuhrmannových kobercích, bylo motto, kterým se při budování podniku řídil jeho zakladatel Moriz Fuhrmann.

Firma byla v historickém bádání doposud poměrně neznámá. Uvádí ji Bohumír Smutný ve své obsáhlé encyklopedii² a též se o ní lze dočíst v publikaci *Kulturní dědictví brněnského vlnářského průmyslu*.³ Stručné zmínky se jí dostalo v katalogu výstavy Brno – Moravský Manchester⁴ a také v knize *Brno židovské*.⁵ Hlavní pozornost pak byla věnována rodinnému domu, dnes známému jako Vila Löw-Beer, který si nechal postavit Moriz Fuhrmann, jehož synové ho v roce 1913 prodali Alfredu Löw-Beerovi.

V Moravském zemském archivu v Brně se dochoval poměrně obsáhlý fond⁶ materiálů k historii firmy, především však obsahuje archiválie k roků 1945–1948. Meziválečné období je zastoupeno mnohem skromněji, z období před vznikem republiky je k dispozici jen několik jednotlivostí. Zásadním zdrojem poznání se tak stal rodinný archiv Fuhrmannovy rodiny, který s nesmírnou ochotou poskytl Michael Fuhrmann.⁷ Souhrn rodinných pamětí a písemností je tak často jediným pramenem, který je k některým oblastem činnosti firmy k dispozici. Kde je to možné, tam se autor pokusil informace zpřesnit podle dalších zdrojů, jako jsou novinové články a úřední záznamy. Tato studie se zaměřuje na samotnou firmu – provoz továren a výrobky. Rodině Fuhrmannů se autor věnuje v jiném článku.⁸ Téma též představí výstava naplánovaná na podzim 2018 v Galerii Celnice v areálu vily Löw-Beer v Brně.

Dnes již na brněnskou průmyslovou minulost jen vzpomínáme, ale před sto lety patřilo Brno ke špičkám světového vlnářství. Za první světové války působilo v Brně na čtyřicet pět textilních firem.⁹ V Brně měl vlnářský průmysl tou dobou již dlouhou tradici. Jeho počátky nalezneme už v 18. století, ve století následujícím pak přišel velký rozmach. První světová válka přinesla brněnským firmám nemalé obtíže – problémy s dovozem surovin, nekvalitní náhražky, které opotřebovávaly stroje, odchod textilních dělníků na frontu a mnoho dalších.

1 Od roku 1938 oficiálně též Mořic Fuhrmann.

2 SMUTNÝ, Bohumír: *Brněnští podnikatelé a jejich podniky 1764–1948*. Encyklopedie podnikatelů a jejich rodin. Brno, Statutární město Brno-Archiv města Brna 2012.

3 RYŠKOVÁ, Michaela – MERTOŮVÁ, Petra: *Kulturní dědictví brněnského vlnářského průmyslu*. Ostrava, NPÚ, územní odborné pracoviště v Ostravě 2014.

4 BŘEZINOVÁ, Andrea – ZAPLETAL, Tomáš (eds.): *Brno – Moravský Manchester*. Brno, Moravská galerie v Brně 2014.

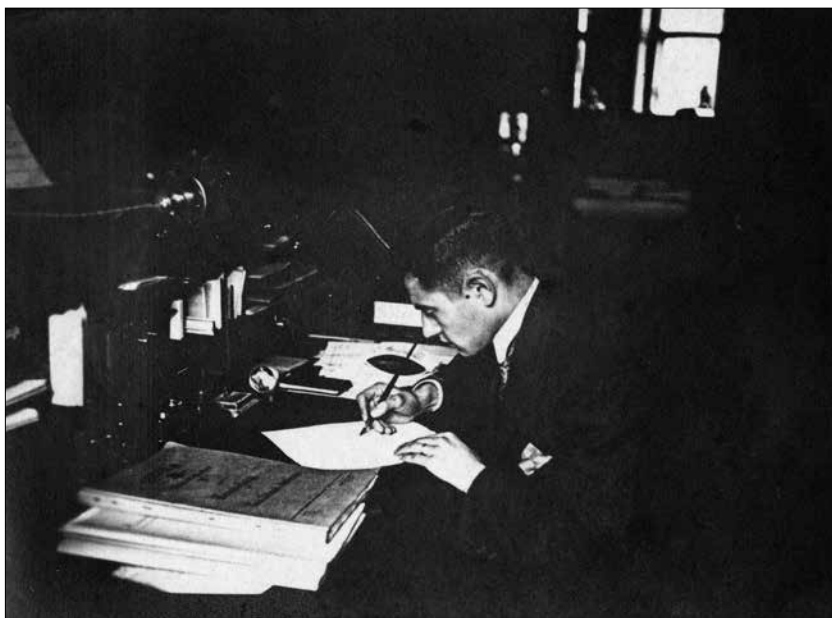
5 KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Brno židovské*. Historie a památky židovského osídlení města Brna. Brno, Grada Publishing 2016.

6 Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA v Brně), fond H 320 Mořic Fuhrmann, Brno (dále jen fond H 320).

7 Michael Fuhrmann je pravnukem Morize Fuhrmanna. Narodil se krátce po emigraci rodičů do Toronta a dnes je žurnalistou v důchodu. I díky své profesi dokázal přehledně shromáždit zajímavé informace o aktivitách své rodiny před odchodem do Kanady.

8 PERNES, Jakub: Tři generace rodiny Fuhrmannů. In: *Sborník Muzea Brněnska 2018*. Brno, v tisku.

9 RYŠKOVÁ, Michaela – MERTOŮVÁ, Petra: *Kulturní dědictví brněnského vlnářského průmyslu*, s. 46.

Obr. 1: Hans Fuhrmann při práci v továrně. (Zdroj: archiv Michaela Fuhrmanna)

Obr.2: Hans Fuhrmann, rok 1938.
(Zdroj: archiv Michaela Fuhrmanna)

Obr. 3: Inzerce v novinách. Firma užívala logo s orientálním půlměsícem. (Zdroj: Národní listy, 1928)

Ne všechny podniky válku přestály a vznik samostatného Československa přinesl další výzvy. Ze dne na den se takřka tři čtvrtiny rakousko-uherského textilního průmyslu ocitly na území nové republiky. Domácí obyvatelstvo pochopitelně nemohlo spotřebovávat veškerou jeho produkci, a proto byly firmy nuceny hledat odbytiště v zahraničí. Nové hranice a cla však představovaly další překážky. Firmám chyběly rezervy surovin i financí a potřebovaly obnovit své strojové vybavení.

Až do roku 1921 se průmyslu dařilo růst, ale poté přišla měnová krize, kterou mnoho firem nepřežilo. Počet lidí zaměstnaných v textilním průmyslu klesl téměř na třetinu předválečného stavu. Situace se postupně začala opět zlepšovat a relativní růst vydržel až do velké hospodářské krize na přelomu dvacátých a třicátých let.

Firma Moriz Fuhrmann toto období ustála a udržela si své postavení i díky tomu, že se od začátku soustředila na zahraniční trhy. V roce 1911 na stránkách novin hrdě inzerovala, ve kterém z desítek měst po celém světě lze zakoupit její výrobky.¹⁰ Hlavním vývozním artiklem byly vlněné napodobeniny perských koberců, ale firma se též věnovala imitacím kožešin, jako byly módní plyše a krimry. Do první světové války byly významným výrobkem též látky z koňských žíní, od těch se však postupně upouštělo.

Obr. 4: Ukázka peršanu z roku 1911. (Zdroj: Tagesbote, 1911)

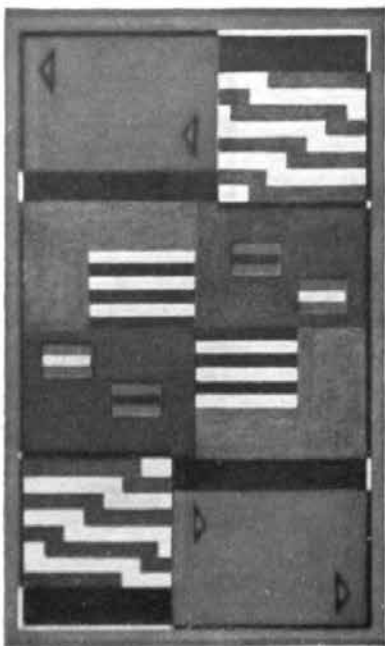
10 Moriz Fuhrmann. In: *Tagesbote*, 1. 1. 1911, s. 31.

23

22

24

21

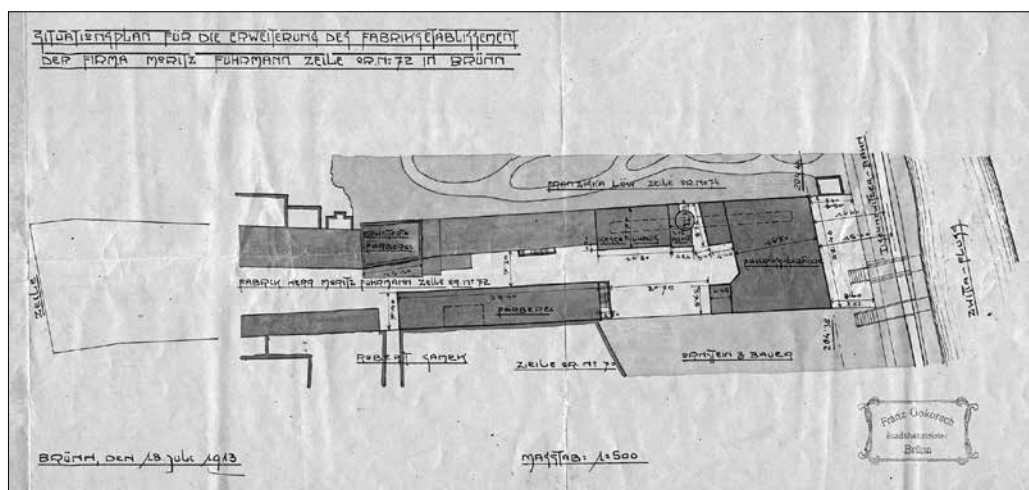
Obr. 5: Propagační materiály firmy. (Zdroj: MZA, fond H 320)

O rychlém vzestupu firmy vypovídá novinový článek ze sociálnědemokratické *Rovnosti* z roku 1913: „Jak rostou miliony, toho výmluvným dokumentem je továrna Fuhrmannova na Cejlu. V roce 1885 začal zde v textilním průmyslu pracovat před třemi roky zemřelý továrník Fuhrmann. Počátky jeho byly praskrovné, začal takřka s ničím, pracoval s primitivním zařízením a v nepatrných rozměrech. A nyní jeho synové mají už čtyři továrny, jednu v Brně a tři mimo Brno. Vedle toho jsou vlastníky nádherné vily v Lužánkách¹¹ a jezdí v automobilu, jsou milionáři.“¹²

Na první pohled lichotivý text vzápětí osočuje Fuhrmannovy jako vykořisťovatele lidstva, protože takový úspěch by nemohl být možný poctivou prací. Avšak pěkně ilustruje, jak nevidanou věcí byl rychlý rozmach firmy. Moriz Fuhrmann pocházel z chudé rodiny, a když v roce 1910 zemřel, odkázal synům¹³ Hansovi a Heinrichovi dobře fungující fabriky. Krom továrny na Cejlu to byly především závody v Hlinsku v Čechách a dva pobočné podniky v Ketři (německy Katscher) a Velké Čermné (německy Tscherneney) v tehdejším Německu, dnes na území Polska.¹⁴ Pod vedením Morizových synů již firma nebyla takovým hospodářským zázrakem, avšak dokázala suverénně obstát proti velké konkurenci v Brně i v zahraničí.

Sídlo firmy Moriz Fuhrmann se nacházelo na adrese Cejl 72.¹⁵ Nenápadné průčelí s klasicistními prvky dodnes skrývá dlouhý areál bývalé textilní továrny. Průjezd vede skrz někdejší administrativní budovu do úzké uličky lemované z obou stran továrními staveními. Fabrika se táhne od průčelí až ke břehu řeky Svitavy. Tam se tyčí šestipatrová tovární budova, která v současnosti prošla nerazantnější proměnou. Byla přestavěna na bytový dům a bohužel původní železobetonovou stavbu z roku 1913 elegantního provedení už příliš nepřipomíná. Starý tovární komín v areálu také nenajdeme.

Ve stísněném prostoru dokázala Fuhrmannova rodina vybudovat dobře fungující závod. V areálu byly krom administrativních budov především valchy, úpravny, barvírny, vyšívárny, sušárny a sklady. Stroje pro úpravu vlny byly zprvu poháněny parním pohonem, jedna z budov sloužila jako kotelna. Od topení uhlím se upustilo, když se ve třicátých letech přivedla pára z městské teplárny. Postupně byly ale parní stroje úplně vyřazeny z provozu a k pohonu se začaly užívat elektrické motory.

Obr. 6: Plán továrny na Cejlu 72 po rozšíření v roce 1913. (Zdroj: MZA, fond H 320)

11 Ve skutečnosti na vánoce 1913 již Fuhrmannovi vilu nevlastnili a utržené peníze investovali do nové tovární budovy.

12 Jak rostou miliony. In: *Rovnost*, 24. 12. 1913, s. 4–5.

13 Oba synové byli jako veřejní společníci zapsáni do firmy pouhých jedenáct dnů před smrtí otce. MZA v Brně, fond H 320, inv. č. 9, kart. č. 1, Výpis z obchodního rejstříku.

14 Pobočky v zahraničí byly po vzniku Československa zrušeny.

15 Rodina tento areál zakoupila v roce 1893. Viz MZA v Brně, fond H 320, inv. č. 21, kart. č. 2, Kupní smlouva (Kaufvertrag).

Obr. 7: Fotky z areálu továrny na Cejlu 72 po druhé světové válce. (Zdroj: MZA, fond H 320)

Obr. 8: Fotky z areálu továrny na Cejlu 72 po druhé světové válce.
(Zdroj: MZA, fond H 320)

Obr. 9: Tovární budova v Hlinsku. (Zdroj: archiv Michaela Fuhrmanna)

Uprostřed tovární uličky visely velké hodiny. V létě se pracovalo od šesti ráno do čtrnácti hodin, aby měli dělníci pokud možno volné odpoledne. Pro ty, kteří bydleli dále, to však znamenalo, že museli vstávat uprostřed noci. Někteří dojížděli vlakem, případně na kole. V zimě se pracovalo od osmi do pěti. Začátek a konec pracovní doby oznamovala tovární siréna, přičemž každá továrna v okolí měla svůj vlastní zvuk. Pracovalo se pět a půl dne v týdnu.

Ve třicátých letech firma zaměstnávala dvě stovky dělníků, zhruba polovinu v Brně a polovinu v Hlinsku. Tovární areál v Hlinsku však byl rozsáhlejší, koberce a většina plyšů a krimrů se produkovala tam.

Řízení Fuhrmannových fabrik bylo náročným úkolem už z toho důvodu, že firma měla tři zcela rozdílné výrobní linky. Plyše a krimry se vyráběly odděleně od koberců. Třetím produktem byl žerzej, který majitelé zavedli až ve třicátých letech.

Napodobeniny orientálních koberců byly hlavním zdrojem příjmů celé firmy. Levnější kusy se vyráběly z juty, dražší z vlny. Jutové měly navíc výhodu, že byly oboustranné, avšak jejich odbyt postupně klesal. Výroba z juty byla ukončena ve třicátých letech. Nejúspěšnějšími vlněnými koberci se staly značky Yorghestan a Muskabat. První jmenovaný byl dražší a luxusnější, druhý se prodával za lidové ceny a byla po něm mnohem větší poptávka. Krom tradičních orientálních motivů přišla firma ve třicátých letech i s moderními vzory. Hans Fuhrmann byl odborníkem na originální peršany, studoval jejich motivy a barvy a inspiroval se jimi při vymýšlení vlastních produktů.

Vyráběly se koberce všech velikostí, od malých předložek po celopokojové. Oblíbený byl set do ložnice – jeden dlouhý koberec před postel a dva menší po stranách. Proces výroby začínal v Brně, kde se vlna upravovala a barvila. Poté se suroviny převezly do Hlinska, kde se nacházely stavby. Část koberců také vznikala v domácnostech kolem Hlinska – na padesát dělníků si vyzvedávalo suroviny ve fabrice a doma tkalo základy koberců podle předepsaných vzorů. Byly to především koberce, u kterých se užívala žinylková příze, která měla v oblasti tradici.¹⁶ V továrnách se pak koberce dokončovaly, v Hlinsku se nacházelo 20 kobercových stavů.

Zatímco většina koberců byla vyráběna pro zahraniční trhy, produkce plyšů a krimrů byla určena především pro tuzemsko. Krimr byla levnější náhražka luxusních kožešin z karakulských jehňat a perziánů.

16 Stiepels Adressbuch der Textil-Industrie. Reichenberg 1929.

Název nese podle poloostrova Krym. Upravoval se tak, aby měl hustá dlouhá vlákna a mohl se používat na módní kabáty. Barvil se téměř výhradně na černo. Fuhrmannovi se chlubil tím, že jejich krimr nejde bez podrobného zkoumání rozeznat od pravých kožichů. Velkým odběratelem krimru byla firma Baťa, která ho používala k výrobě kožešinových zimních bot.¹⁷

Plyš byl vyráběn s dlouhým vláknem imitujícím kožešinu i bez této úpravy, takže zůstával hladký a jemný. Při výrobě byly užívány exotické druhy vlny – například angorská, alpaková nebo velbloudí srst. Užívala se řada metod pro barvení vláken. Oblíbený byl například černý plyš se stříbrnými konečky – ty se bělily peroxidem.

Až devadesát procent vyrobeného plyše se užívalo k výrobě dámských kabátů. Zbytek si našel upotřebení například při výrobě plyšových hraček. Firma produkovala výhradně módní textilie, průmyslovým plyšům se nevěnovala.

Bratři Fuhrmannovi vyjednali spojení výroby plyše s konkurenčním podnikem Vereingte Schafwo-llwarenfabriken a pro tyto účely založili novou manipulační firmu Plyš a krimr.¹⁸ Tím získali dominantní postavení na domácím trhu. V provozu bylo čtyřicet stavů na plyš.

Na přelomu dvacátých a třicátých let se firma potýkala s celosvětovou hospodářskou krizí. Špatné ekonomické výsledky donutily bratry Fuhrmanny zreformovat výrobu a zrušit nevýdělečné produkty. Jedním z kroků, který měl firmě napomoci krizi překonat, bylo zahájení výroby žerzeje. To však bylo nejistým krokem, protože tato pružná textilie tu neměla tradici a vyžadovala zcela odlišné postupy než třeba plyše. Majitelé museli nakoupit speciální pletací stroje ze zahraničí a také najmout vedoucího z Německa. Risk se však vyplatil – žerzej brzy získal velkou oblibu a jeho produkce pomohla dostat podnik z finančních obtíží. Na konci třicátých let se žerzej stal nejvýnosnějším artiklem firmy. Jeho produkce probíhala výhradně v Brně, v šestipatrové budově u řeky Svitavy pracovalo třicet pletacích strojů.

Přestože firma Moriz Fuhrmann nepatřila mezi největší československé podniky, byla poměrně dobře známá a úspěšná. Tomu napomáhala síť obchodních agentů doma i v zahraničí a maloobchodní prodej přímo v továrnách. Zákazníci si přijížděli pro koberec nebo kabát často přímo do Hlinska, továrna byla hned u nádraží. Pokud po zakoupení koberce zákazníci pokračovali prohlídkou města, zaměstnanci továrny jim zabalený nákup mezi tím odvezli přímo na nádraží. Bratři Fuhrmannovi též prodávali zboží ve vlastním obchodě v Brně na Divadelní ulici naproti bývalému kinu Kapitol.

Těmito způsoby si postupně vybudovali svou značku. Velmi oblíbeným bylo letní „Fuhrmannovo sako“, které bylo vzdušnější a lehčí než jiné pánské úbory. Dámské plyšové kabáty byly zase vidět po celém Brně v zimě. A značka Muskabat na nějaký čas zobecněla natolik, že lidé místo o peršanech mluvili o muskabatech.

Obrat firmy se od roku 1935 do roku 1937 více než zdvojnásobil.¹⁹ Zhruba tři čtvrtiny obratu tvořil export. Avšak po ústupu hospodářských obtíží přišly nesnáze politické. Ačkoliv část rodiny v meziválečném období konvertovala ke katolicismu, pro svůj židovský původ byli na konci třicátých let perzekuováni. Po vyhlášení protektorátu bylo bratrům Hansovi a Heinrichovi zakázáno řídit firmu, na krátký čas se jejího vedení ujal Hansův syn Robert.

Rodina věřila, že těžké období přejde, čemuž napovídá také to, že si bratři prosadili, aby při arizaci podniku byl do vedení dosazen jimi vybraný arijský správce.²⁰ Jmenoval se Johann Nemella a během války se mu podařilo udržet továrny v dobrém stavu. Po osvobození Československa mu Robert Fuhrmann na oplátku pomohl uprchnout do Rakouska.

Heinrichovi s rodinou i Hansovým dětem se podařilo před nacismem uprchnout. Hans však zůstal v protektorátu a spolu se svou druhou ženou byl transportován do Terezína. Oba s největší pravděpodobností zahynuli ke konci války v Osvětimi. Jediným z rodiny, kdo se rozhodl pro návrat do Československa, byl Hansův syn Robert.

Na majetek po židovských průmyslnících bylo většinou pohlíženo jako na německý a nebyl jim po osvobození vrácen. Fuhrmannovi však byli výjimkou. Robert za války bojoval v exilovém vojsku, a i přes svůj německý původ byl považován za československého občana. Na firmu byla uvalena národní správa,

17 Dle vzpomínek Roberta Fuhrmanna.

18 MZA v Brně, fond H 320, inv. č. 43, kart. č. 2, Vyjádření firmy Mořic Fuhrmann o poměru k firmě Plyš a krimr, spol. s r.o. Brno.

19 Tamtéž, inv. č. 115, kart. č. 13, Účetní uzávěrky.

20 Tamtéž, inv. č. 5, kart. č. 1, Jmenování Johana Nemelly správcem firmy na základě výnosu říšského protektora z 21. 6. 1939 o židovském majetku.

Obr. 10: Robert Fuhrmann
v roce 1938.

(Zdroj: archiv Michaela
Fuhrmanna)

Robert si ale prosadil, aby byl jmenován národním správcem, dokud se majetek nevrátí do rodinného vlastnictví. Po svém otci měl ve firmě čtvrtinový podíl, jeho sestra a strýc Heinrich, kteří neplánovali návrat do Československa, mu dali plnou moc.²¹

Firma i přes schopné vedení utrpěla za války škody a její sklady byly vyprázdněné. Robertovi se však podařilo udržet fabriky v chodu a v letech 1945–1948 se firmě znovu začalo dařit. Důležitým předpokladem bylo to, že Robert obnovil styky se zahraničními odběrateli a firma proto mohla úspěšně exportovat své zboží.

Komunistický převrat ale tento vývoj rázně utál. Firma Mořic Fuhrmann byla tak jako nespočet dalších znárodněna. Brněnská továrna byla začleněna do nového národního podniku Bruna. Hlinecké závody se staly součástí národního podniku TOKO. U zaměstnanců firmy se to setkalo se smíšenými reakcemi. Zatímco akční výbor v Brně osočil Roberta Fuhrmanna z rozeštvávání dělnictva, z Hlinska dorazila slova podpory, aby se odborník Robertova formátu mohl i nadále angažovat ve fungování podniku.²² Nic z toho pochopitelně nemělo vliv na výsledný stav.

Robert Fuhrmann sice projevil ochotu i nadále vést podnik, avšak odmítl vstoupit do KSČ a pro svůj původ a exilové působení ve Velké Británii byl nepřijatelný. Po marném snažení emigroval v létě 1948 do Kanady. Tam se několik let pokoušel založit nový vlnářský podnik, ale nedařilo se mu to. Místo toho si vybudoval překladatelskou firmu.

Národní podnik Bruna se zaměřoval na výrobu žerzeje a luxusnějšího zboží na vývoz. Ještě v roce 1948 prezentoval své produkty na mezinárodních výstavách, avšak brzy na to byl zrušen a tovární prostory byly převedeny pod národní podnik Moravskoslezské pletárny. Po roce 1989 byly v rámci restitucí továrny navraceny. Robert Fuhrmann však již byl starým mužem a nabytý majetek prodal.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Archivní prameny

Moravský zemský archiv v Brně

/ Fond H 320 Mořic Fuhrmann, Brno

Literatura

- / BŘEZINOVÁ, Andrea – ZAPLETAL, Tomáš (eds.): *Brno – Moravský Manchester*. Brno, MG v Brně 2014.
- / KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Brno židovské*. Historie a památky židovského osídlení města Brna. Brno, Grada Publishing 2016.
- / PERNES, Jakub: Tři generace rodiny Fuhrmannů. In: *Sborník Muzea Brněnska 2018*, v tisku.
- / *Rovnost*, roč. 1913.
- / RYŠKOVÁ, Michaela – MERTO VÁ, Petra: *Kulturní dědictví brněnského vlnářského průmyslu*. Ostrava, NPÚ, územní odborné pracoviště v Ostravě 2014.
- / SMUTNÝ, Bohumír: *Brněnští podnikatelé a jejich podniky 1764–1948*. Encyklopedie podnikatelů a jejich rodin. Brno, Statutární město Brno – Archiv města Brna 2012.
- / *Stiepels Adressbuch der Textil-Industrie*. Reichenberg 1929.
- / *Tagesbote*, roč. 1911.

21 Tamtéž, inv. č. 6, kart. č. 1, Výměr a zavedení národní správy.

22 Tamtéž, inv. č. 97, kart. č. 11, Osobní korespondence Roberta Fuhrmanna.